

Л.Є. Плужнікова, кандидат сільськогосподарських наук,
Л.Д. Солодовнік, молодший науковий співробітник,
Інститут овочівництва і баштанництва УААН

СТВОРЕННЯ ПОТРІЙНОГО ГІБРИДА ОГІРКА ДЛЯ ВІДКРИТОГО ГРУНТУ

Висвітлено результати селекційної роботи щодо створення нового потрійного гібрида огірка Еврика F₁. Надано його характеристику.

Ключові слова: огірок, гібрид F₁, вихідні форми, схрещування, урожайність, стійкість.

Вступ. Потенційна врожайність огірка до періоду епіфітотії несправжньої борошнистої роси (пероноспорозу) коливалася в межах 60-120 т/га. Таку врожайність у наш час не має жоден з відносно стійких сортів чи гібридів, бо з підвищенням стійкості проти хвороб, знижується врожайність. У зв'язку з розповсюдженням пероноспорозу в Україні врожаї огірка становлять 20-25 т/га.

Повернути високу врожайність можливо тільки через створення потрійних гетерозисних гібридів, для створення яких використовують три батьківські форми (частково – дводомну, звичайного типу моноційну форму, та гермафродитноквіткову). Метод потрійних гібридів розроблено для огірка М.М. Ткаченко після відкриття явища двостатевоквітковості у цієї рослини і розвинуто Е.Т. Мещеровим [1; 2].

В основі методу лежить використання складних материнських форм (СМФ), які отримують від гібридизації гіноційної лінії з гермафродитним аналогом або з гермафродитноквітковою формою, стійкою проти пероноспорозу. Складна материнська форма містить майже 100% фенотипово жіночих рослин.

При вирощуванні потрійного гібрида можна сподіватись у наших умовах на потенційну врожайність 45-50 т/га. Застосування потрійних гібридів спрощує гібридне насінництво, тому що виключаються сортопрополювання на материнських рядках за статтю. Труднощі полягають у тому, що потрібно мати всі три батьківські

© Плужнікова Л.Є., Солодовнік Л.Д., 2009.

компоненти, стійкі проти пероноспорозу. Немає гермафродитноквіткового сорту, стійкого проти пероноспорозу з властивістю посилювати вираження жіночої статі в гібридних поколіннях. Роботи щодо створення таких форм проводять у Інституті овочівництва і баштанництва УААН, на дослідних станціях у Донецьку, Сквирі, Кримській станції ВІР (Російська федерація), Молдові.

Тому виникла потреба у створенні стійких проти захворювань гібридів, які матимуть високу врожайність плодів з високими засолувальними якостями та високу економічну ефективність виробництва продукції з них.

Дослідження проводили в Інституті овочівництва і баштанництва УААН, розташованому у Лівобережному Лісостепу України в центральному середньо зволоженому районі Харківської області. Клімат – помірний, середня кількість опадів згідно з багаторічними даними складає 520мм. Безморозний період триває 156 діб. Вегетаційний період для теплолюбних рослин з температурою вище 10°C починається з 25 квітня і закінчується 30 вересня.

Досліди розміщували в овочевій сівозміні. Погодні умови періодів вегетації за роки досліджень (2005, 2006, 2007) були несприятливими для розвитку рослин огірка, але в цілому сприяли формуванню врожаю плодів, дозволили провести якісні оцінки ознак плодів і виділити кращі потомства.

Вихідний матеріал і методика досліджень. Для створення потрійного гібрида батьківські форми відбирали при вивченні колекції, а також використовували різноманітний вихідний матеріал, отриманий у результаті селекційної роботи впродовж попередніх років. Вихідний матеріал оцінювали за комплексом господарсько-цінних ознак і комбінаційною здатністю. Звертали увагу на стійкість проти ураження пероноспорозом, урожайність, скоростиглість, якість плодів. Особливу увагу приділяли виявленню частково дводомних форм. У якості джерела стійкості використали сорт Фенікс, *Lovita*, *Levina*, *Sanazy*. Виділені рослини з комплексом необхідних ознак інцухтували протягом кількох поколінь.

Селекційну роботу здійснювали методом синтетичної селекції згідно з методичними вказівками з селекції гетерозисних гібридів [3; 4; 5].

Оцінку господарсько-цінних ознак нових гетерозисних гібридів проводили відповідно до методики Державного сорто випробування сільськогосподарських видів рослин [6]. Оцінку стійкості проти хвороб проводили згідно з методичними рекомендаціями ІОБ УААН [7].

Хімічний склад плодів огірка визначали в лабораторії аналітичних вимірювань: вміст сухої речовини – методом висушування наважки до постійної маси, загального цукру – ціонатним методом, вітаміну С – методом І.К. Муррі, нітратів – стандартним іонометричним методом. Статистичну обробку даних проводили за методикою, викладеною Б.О. Доспеховим [8]. За стандарт узяли гібрид огірка власної селекції Смак F₁.

Результати досліджень.

Створення материнської форми. Створення жіночих ліній і отримання на їх основі гетерозисних гібридів є перспективним методом у селекції.

У якості материнської форми при створенні простого гібрида F₁, використовували спеціально створену жіночу лінію з сорту Джерело. У розсаднику індивідуальних доборів материнської форми протягом 4-х років проводили відбір жіночих рослин Ж₀ та запилення їх пилком рослин жіночого типу Ж₁₋₄. Розмноження цієї лінії проводили згідно з методикою [9]. Лінія з сорту Джерело середньорання, характеризується переважно жіночим типом цвітіння (60-70% рослин жіночого і переважно жіночого типу). Рослина за типом росту індетермінантна, довжина стебла 140-150 см, середньо розгалужена. Зеленець видовжено-веретенноподібної форми, горбкуватий, середній за довжиною (11-12 см), опушення поверхні складне, рідке, чорне. Лінія з сорту Джерело відповідала за господарсько-цінними ознаками обраному напрямку селекції.

Створення гермафродитної лінії. Двостатевоквітковість має різноманітні форми прояву. Якщо на рослинах утворюються гермафродитні і чоловічі квітки, то це – андромоноційний тип рослин, а якщо лише гермафродитні квітки, то – гермафродитний. За розміром і формою плоди коливаються від кулеподібних діаметром 3-5см до циліндричних довжиною 14-15см і діаметром 5-6см. Кулеподібні плоди мають дуже замало насіння (6-8 шт.).

Як джерело двостатевості ми використовували двостатевоквітковий сорт – Обоєполий 107-3, який створено на Кримській дослідно-селекційній станції ВІР, він характеризується слабкою стійкістю проти пероноспорозу. У якості джерела стійкості до пероноспорозу використовували російський сорт Фенікс.

У 1990 році було проведено схрещування Сорту 640 (Фенікс, К-30635), отриманого із колекції ВІР з елітою сорту Обоєполий 107-3 (К-22388), отриманого від Г.І.Тараканова.

У результаті гібридизації і доборів на стійкість до пероноспорозу був створений селекційний матеріал.

Добір потрібних двостатевих потомств починали з другого покоління. Відбирали рослини, які утворювали тільки двостатеві квітки, зовсім без чоловічих. Вивчення потомств і добір кращих проводили у відкритому ґрунті. У селекційному розсаднику за стандарт було взято сорт Фенікс – відносно стійкий проти пероноспорозу. Була проведена оцінка за урожайністю, за габітусом рослин, за розміром, формою, вирівняністю, забарвленням, характером опушення плодів, а також за їх схильністю до пожовтіння, за ступенем ураження рослин пероноспорозом і бактеріозом. Розмноження перспективних форм і одержання насіння здійснювали у скляній теплиці без обігрівання.

Селекційна робота була ускладнена тим, що двостатевоквіткові потомства часто утворювали по 3-5 насінин у плоді. Відібрати форми з достатньою насінневою продуктивністю було дуже складно.

У 1997 році було отримано третє покоління гібридної комбінації F_3I_1 (Сорт 640 х Обоє полей 107-3). Упродовж наступного року проводили оцінку в польових умовах і добір кращих потомств за стійкістю проти пероноспорозу, насінневою продуктивністю та комплексом господарсько-цінних ознак.

Після жорсткого відбраковування потомств у полі кращі розмножили в теплиці і отримали лінію F_4I_1 (Сорт 640 х Обоєполей 107-3) – К-49901, яка характеризується найбільшою кількістю двостатевоквіткових потомств з однорідними ознаками. Плоди довжиною 9-11 см, діаметром 4-5 см, опушення просте чорне; лінія відносно стійка проти пероноспорозу. Цю лінію було використано в якості чоловічої при створенні простого гібрида F_1 .

У 2002 році було проведено схрещування материнської лінії з сорту Джерело на двостатевоквіткову лінію F_4I_1 (Сорт 640 х Обоє полей 107-3).

У 2003 році в селекційному розсаднику у відкритому ґрунті провели оцінку 53 гібридів F_1 частково дводомної і двостатевоквіткових форм (СМФ) на виразність жіночої статі, стійкість проти пероноспорозу, врожайність і якість плодів. Великий відсоток поколінь у комбінаціях гібридів вирізнявся недостатньо високою стійкістю проти пероноспорозу при високій насиченості жіночими квітами.

При аналізі отриманої СМФ - F_1 [Джерело х F_4I_1 (Сорт 640 х Обоєполей 107-3)], із 28 потомств 3,7% були жіночими рослинами (J_0) і жіночого типу (J_{1-4}) – 100%, 25,9 – дорівнювали 80% і 70,4% рослин мали більше 80% жіночих і жіночого типу. За стійкістю проти пероно-

спорозу, порівняно з сортом Фенікс, який використали у якості стандарту, потомства даної комбінації відповідали 1 балу при оцінці 14.08 і 1-2 балам – 12.09. Ті потомства, які мали найбільшу насиченість жіночими і жіночого типу рослинами були оцінені в конкурсному випробуванні. Прості гібриди F_1 між лінією з сорту Джерело і двостатевоквітковими лініями порівнювалися з стандартами сортом Джерело і гібридом Самородок F_1 з метою визначення врожайності цих гібридів, які будуть використані надалі як материнські форми (СМФ) для одержання потрібних гібридів. Господарсько-цінні показники наведено у табл. 1.

Примітка:

Д-1 – F_4I_1 [Фенікс (Сорт 640) x Обоєполий 107-3]

Д-2 - F_4 [(Фенікс (Сорт 640) x Обоєполий 107-3) x Гермафродитний 61]

Гібриди на ділянках 3 і 4 мали 80-90% рослин жіночих і жіночого типу цвітіння. Ці гібриди мають більш низьку загальну врожайність, ніж сорт Джерело і гібрид Самородок F_1 . Це – наслідок деякої перевантаженості зав'язями. У результаті цього з'являється багато виродливих плодів. При подальшому схрещуванні ці недоліки зникнуть. За скоростиглістю прості гібриди є на рівні сорту Джерело, дещо вище за гібрид Самородок F_1 . У цілому ці форми досить урожайні, мають велику кількість жіночих рослин і придатні для створення потрібних гібридів.

Створення чоловічої лінії. У якості чоловічої лінії можна використовувати звичайні однодомні роздільностатеві сорти. За статевими ознакам рослини цих сортів характеризуються значним перевищенням чоловічих квіток порівняно з жіночими. Ми використовували ряд сортів (у тому числі сорт Гейм), створений у 1992 році, який характеризується стійкістю проти пероноспорозу і бактеріозу та високими засоловальними властивостями плодів [10].

Використання в процесі селекції методу гібридизації, самоzapлення та індивідуальних доборів дали можливість закріпити цінні ознаки і одержати нові лінії, а на їх основі створити потрібний гібрид огірка для відкритого ґрунту Еврика F_1 .

Характеристика потрібного гібрида огірка Еврика F_1 . Насіння гібрида отримують щорічно схрещуючи СМФ F_1 [Джерело x F_4I_1 (Сорт 640 x Обоєполий 107-3)] з батьківською – сортом Гейм, які потрібно розмножувати на ізольованих ділянках.

Гібрид бджолозапилюваний, рослини нового гібрида середньостеблові (80-150см), середньо розгалужені. Довжина стебла

1. – Господарська характеристика складних материнських форм, 2003 р.

№ з/п	Назва сорту, гібрида	Загальна врожайність			Товарна врожайність			Скоростиглість за 1-у декаду			Середня маса плоду, г
		т/га	% до St		т/га	% до St		т/га	% до St		
			St ₁	St ₂		St ₁	St ₂		St ₁	St ₂	
1	Джерело St ₁	39,6	100	105	26,0	100	102	16,5	100	126	84
2	Самородок F ₁ St ₂	37,6	95	100	25,6	98	100	13,1	89	100	83
3	F ₁ (Джерело х Д-1)	36,8	93	98	21,9	84	86	18,1	110	124	82
4	F ₁ (Джерело х Д-2)	31,3	79	83	16,0	62	63	13,9	113	127	73

НСР₀₅=4,8

у середньому складає 137,5см, пагони першого, другого і третього відгалуження: 106; 77,3 і 62,3см довжини відповідно. Рослини утворюють переважно жіночі квітки по одній у вузлі.

Плід-зеленець середньої довжини (10-12см), дрібний – масою 79,3г. Форма плоду – циліндрична з тупою основою біля шийки. Поверхня плоду крупногорбкувата, опушення складне, забарвлення шипів чорне, табл. 2.

Потрійний гібрид огірка Еврика F_1 – ранньостиглий, від масових сходів до початку плодоношення 44-45 діб, період плодоношення – 17-37 днів. Загальна врожайність у середньому складає 30,1 т/га (максимальна в досліді – 42,1 т/га), що перевищує стандарт гібрид Смак F_1 на 29-52% залежно від періоду плодоношення.

За скоростиглістю, яка визначається кількістю врожаю, зібраного з одиниці площі на відповідну дату (у даному випадку за першу декаду плодоношення) новий гібрид є більш скоростиглим, ніж стандарт. Урожайність за першу декаду плодоношення у гібрида Еврика F_1 складає в середньому 19,1 т/га, тобто 63,4%. Товарна врожайність була низькою, вплинули посушлива спекотна погода та нерегулярні збори зеленцю. Основну масу нестандартних плодів склали деформовані та перерослі, табл. 3.

Плоди-зеленці гібрида Еврика F_1 мають добрі смакові якості. Біохімічні показники плодів нового гібрида знаходяться на рівні стандарту гібрида Смак F_1 . Вміст сухої розчинної речовини складає 5,1%, загального цукру – 2,46%, вітаміну С у технічній стиглості – 10,89 мг/100 г с. р. Наявність нітратів було від 60 до 115 мг/кг сирової речовини. Насіннева камера у плодів середня, шкірка ніжна, дегустаційна оцінка свіжих і консервованих плодів 4,8 бала. Плоди транспортабельні, період зберігання товарних якостей 4-5 діб, таблиця 4.

Рослини огірка нового гібрида відносно стійкі проти ураження пероноспорозом. Залежно від кліматичних факторів бал ураження на природному інфекційному фоні у кінці вегетації рослин складав 0,1-2,0 і знаходився на рівні стандарту.

Висновки. У результаті селекційної роботи одержано складну материнську форму (СМФ) – F_1 [Джерело х F_4I_1 (Сорт 640 х Обосполий 107-3)], на її основі методом синтетичної селекції створено потрійний гібрид огірка Еврика F_1 , призначений для вирощування у відкритому ґрунті.

За результатами конкурсного сортовипробування новий гібрид Еврика F_1 за загальною та ранньою врожайністю перевищує стандарт – гібрид Смак F_1 на 9,1 т/га і 7,6 т/га відповідно. Гібрид огірка ранньо-

стиглий, вегетаційний період складає 44-45 діб.

Плід-зеленець довжиною 10-12см, масою 79-80г, крупногорбкуватий зі складним опушенням чорного кольору. Якість свіжих і консервованих плодів оцінено в 4,8 бали. Плоди мають біохімічні показники в межах стандарту.

Новий гібрид огірка Еврика F₁ відносно стійкий проти пероноспорозу. Економічний ефект вирощування нового гібрида складає 2254 грн./га. Гібрид огірка Еврика F₁, який є рекомендованим для вирощування у відкритому ґрунті передано на кваліфікаційну експертизу у 2007 році.

2. – Морфо-біометричні показники гібридів огірка та ураженість рослин несправжньою борошністою россою (2004-2007 рр.).

Показник	Роки випробування	Гібрид	
		Еврика F ₁	Смак F ₁ (st)
Довжина стебла, см	2004	135	130
	2005	127	154
	2006	137	207
	2007	151	155
	Середнє	137,5	161,5
Довжина товарного плоду, см	2004	11	14
	2005	12	13
	2006	11	12
	2007	10	13
	Середнє	11	13
Маса товарного плоду, г	2004	78	75
	2005	68	73
	2006	75	85
	2007	96	99,6
	Середнє	79,3	83,2
Поверхня плоду		крупногорбкувата	крупногорбкувата
Забарвлення шипів		чорне	буре
Ураженість рослин пероноспорозом, бал	2004	1,0	1,0
	2005	2,0	2,0
	2006	0,1	1,0
	2007	1,0	1,0

3. – Господарсько-цінні показники гібридів огірка (2004-2007рр.).

Показник	Роки випро- бування	Гібрид		НІР ₀₅ , т/га
		Еврика F ₁	Смак F ₁ (st)	
Від масових сходів до першого збору, діб	2004	49	49	
	2005	45	45	
	2006	38	41	
	2007	47	47	
	середнє	45	46	
Період плодоношення, діб	2004	24	24	
	2005	17	17	
	2006	37	34	
	2007	26	26	
	середнє	26	25	
Загальна врожайність, т/га	2004	30,2	20,1	2,69
	2005	18,6	14,4	2,59
	2006	35,6	26,0	4,69
	2007	35,8	23,5	7,95
	середнє	30,1	21,0	
Урожайність за першу декаду плодоношення, т/га	2004	21,6	13,3	2,81
	2005	17,4	13,3	2,62
	2006	14,7	7,0	3,40
	2007	22,6	12,5	7,02
	середнє	19,1	11,5	
Товарність, %	2004	80,9	79,6	
	2005	82,9	80,7	
	2006	78,9	80,2	
	2007	87,4	82,5	
	середнє	82,4	80,8	

4. – Біохімічні та дегустаційні показники гібридів огірка
(2005-2007 рр.).

Показник	Роки випробування	Гібрид	
		Еврика F ₁	Смак F ₁ (st)
Вміст сухої речовини, %	2005	5,67	5,09
	2006	5,29	5,55
	2007	4,35	4,64
	середнє	5,1	5,1
Загального цукру, %	2005	2,83	2,58
	2006	2,35	2,43
	2007	2,21	1,97
	середнє	2,46	2,33
Вітаміну С (технічна стиглість), мг/100 г. с. р.	2005	11,18	8,56
	2006	11,96	11,13
	2007	9,53	10,25
	середнє	10,89	9,98
Нітратів мг/кг, сирої речовини	2005	115	75
	2006	60	52
	2007	110,5	96
	середнє	95,2	74,3
Дегустаційна оцінка свіжої продукції, бал	2007	4,8	4,7
Дегустаційна оцінка консервованих плодів, бал	2005	4,6	4,3
	2006	4,9	4,9
	середнє	4,8	4,6

Бібліографія.

1. Ткаченко Н.Н. Селекционная работа с гибридами огурцов нового поколения// Тр. Крымской ОСС ВИР. – 1968. – Т.4. – С. 3-14.
2. Мещеров Э.Т. Основные задачи селекции и новые методы семеноводства гетерозисных гибридов огурцов// Методы ускорения селекции овощных культур. – Л.: Колос. – 1975. – С.70-78.
3. Методические указания по селекции и семеноводству гетерозисных гибридов огурца// Под ред. О.В.Юриной. – М.: ВНИИССОК, 1985. – 25 с.

4. Методические указания по селекции огурца// О.В. Юрина, Н.Н. Корганова, И.В. Ермоленко и др. – М.: Агропромиздат, 1985. – 54 с.

5. Сучасні методи селекції овочевих і баштанних культур/ За ред. Т.К. Горової, К.І. Яковенка. – Харків, 2001. – С. 311-356.

6. Методика державного сорто випробування сільськогосподарських культур// Під ред. В.В.Волкодава. – Київ, 2001. – С. 22-23.

7. Фитопатологическая оценка селекционного материала овощных культур: Методические указания. – Харьков, 1990. – 51с.

8. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Колос, 1985. – 335 с.

9. Створення високоврожайних стійких до пероноспорозу гібридів огірка Самородок F₁ і Смак F₁: звіт про НДР (заключний)// Інститут овочівництва і баштанництва УААН. – Мерефа, 2000. – 18с.

10. Виведення високоврожайного, стійкого до пероноспорозу засолювального сорту огірка Гейм: звіт про НДР (заклучний)// Інститут овочівництва і баштанництва УААН. – Мерефа, 1992. – 24с.

Л.Е. Плужникова, Л.Д. Солодовник. Создание тройного гибрида огурца для открытого грунта.

Резюме. Представлены результаты селекционной работы в институте овощеводства и бахчеводства по созданию гибрида огурца Эврика, приведены морфолого-биометрическая и хозяйственная характеристики нового гибрида и его родительских линий.

L.Ye. Pluzhnikova, L.D. Solodovnik. CREATION OF A CUCUMBER THREEWAY HYBRID FOR THE OPEN GROUND.

Summary. There are given results of the breeding work at Institute of Vegetables and Melons on creation of a cucumber hybrid Evrika, the morphological-biometric and economical characteristic of the new hybrid and its parental lines is listed.